

SVÄTOPLUK AKO SYMBOL NÁRODA A IDEÁL OBČIANSKÝCH CNOSTÍ (V UČEBNICIACH DEJEPISU PRE ZÁKLADNÉ A STREDNÉ ŠKOLY VYDÁVANÝCH V ROKOCH 1918 – 1945)

Slávka OTČENÁŠOVÁ

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Katedra histórie
Moyzesova 9
040 59 Košice, Slovakia
Slavka.Otcenasova@upjs.sk
SCOPUS Author ID: 57218229958

OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Svätopluk as a national symbol and ideal citizen (in history textbooks for primary and secondary schools published in 1918-1945). In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 1, pp. 91-112, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.1.91-112.

Analysing history textbooks used in Slovak schools in two different political regimes in 1918 – 1938 and 1939 – 1945, the article discusses the political instrumentalization of medieval ruler Svätopluk in school history education. Despite of changing regimes, different political values and agendas and developments in historical research, history textbooks in the period researched tended to ascribe him two distinctive roles, constantly. Historical hero, who became an iconic figure in Slovak nation-building historiography, was used in two different ways in the formation of the collective identity and collective memory of the pupils – as a symbol of social cohesion of the community – members of the nation, and as an embodiment of the fight against the Others – the enemies of the nation. This lead to the exclusion of many students with minority background (Hungarian, German, and in the later period also Czech) from the mainstream narrative and labeled them as enemies.

Kľúčové slová: učebnice dejepisu; historický hrdina; Svätopluk; kolektívna identita; kolektívna pamäť;

Keywords: History Textbooks; Concept of a Hero; Svätopluk; Collective Identity; Collective Memory;

Aké vlastnosti musí mať národný hrdina? Sú tieto črty konštantné alebo sa menia so zmenou spoločenského režimu? Čo robí jednotlivca výnimočným pre societu a ktoré kvality má mať, aby vstúpil do učebníc dejepisu? Akým spôsobom naratívy v učebniciach formujú historickú pamäť a kolektívnu identitu a akú úlohu v tomto procese zohrávajú príbehy o významných historických postavách? Charakter vyučovania dejepisu i naratívov obsiahnutých v učebniciach dejepisu do veľkej miery poznačili ideály 19. storočia, keď bol politicko-spoločenský kontext doby ovplyvnený nacionalizmom a národno-obrannými hnutiami. V tomto období sa vykryštalizoval cieľ národných historiografií – symbolicky ochraňovať historické právo národa na jeho vlastný štát. Historici zdôrazňovali *zlatý vek ná-*

roda a snažili sa dokázať jeho výnimočnosť a zároveň identifikovať nepriateľov – tých druhých, ktorí boli opisovaní ako prekážka pri optimálnom rozvoji vlastného národa. Ideál národného štátu úzko súvisel aj s prezentáciou hrdinov z histórie, ktorí mali stelesňovať cnosti prispievajúce k pretvoreniu obyvateľov v občanov – a napokon sa sám (národný) štát mal stať zhmotnením týchto mravov. Podľa osvietenského filozofa Samuela von Pufendorfa „vytvárajú ľudia na základe spoločnej dohody štát (civitas), umelého človeka s mužnými atribútmi sily, jednoty a nepreniknuteľnosti a stávajú sa jeho živou súčasťou.“¹ Čiže ak štát je hrdina, ten „umelý človek s mužnými atribútmi sily, jednoty a nepreniknuteľnosti“, potom je národný hrdina vyjadrením takéhoto štátu. A preto je propagácia tradície národných hrdinov vyjadrením dôležitého spoločenského aspektu – zameriava sa na vytváranie a verejné šírenie obrazu občianskeho charakteru národnej identity. Národné dejiny sú zosobnené v postavách hrdinov, martýrov i zlosynov² a historické osobnosti a ich kultury sa stávajú predmetom kolektívneho stotožnenia, pričom môžu symbolizovať, konkretizovať a stelesňovať národnú politickú kultúru.³

Jednou z kanonických postáv v príbehu slovenských národných dejín je Svätopluk, ktorý sa stal frekventovaným a neraz i kontroverzným objektom záujmu slovenskej spoločnosti a historickej vedy. Dejiny Veľkej Moravy, a v rámci nich najmä pribinovská, cyrilometodská a svätoplukovská tradícia, mali v slovenskej historiografii dôležité postavenie už od jej počiatkov. Zaoberala sa nimi baroková i osvietená historická spisba, veľmi výrazne sa v historiografii začali presadzovať v 19. storočí, keď sa slovenská spoločnosť a historiografia museli vyrovnávať s narastajúcou maďarskou politickou prevahou v Uhorsku. Snaha vytvoriť protiváhu k oficiálnemu dominujúcemu príbehu uhorskej histórie, ktorý sa v tomto období už viditeľne nekreoval ako príbeh multietnického štátu (upúšťajúc od predchádzajúcich tendencií zahrnúť do uhorského historického naratívu aj príbehy nemaďarských etník prítomných napríklad v dielach Mateja Bela či Johanna Christiana von Engela) viedla slovenských historikov ku zdôrazňovaniu významu Veľkej Moravy ako dôležitého preduhorského obdobia slovenských národných dejín.⁴ Starobylosť, autochtónnosť a tradícia vlastnej štátnosti pripisované veľkomoravskému obdobiu v súvislosti so slovenskými národnými dejinami boli atraktívnymi východiskami pre národno-obranné práce Samuela Timona, Jána Baltazára Magina, Juraja Papánka, Ľudovíta Štúra, Františka Víťazoslava Sasinka, Pavla Jozefa Šafárika, Jána Hollého, Júliusa Botta i ďalších autorov.⁵

¹ ERIKSONAS, Linas. National Heroes and National Identities. Brusel: Peter Lang, 2004, s. 48 (Pufendorfa cituje z diela PUFENDORF, Samuel. De jure naturae et gentium libri octo. Leiden, 1672)

² BERGER, Stefan – LORENZ, Chris. National Narratives and Their 'Others': Ethnicity, Class, Religion and the Gendering of National Histories. In Storia della Storiografia, 2006, roč. 24, č. 50, s. 77-78.

³ VAN YPERSELE, Laurence (ed.). Héros et héroïsation. Questions d'Histoire Contemporaine. Paris : Presses Universitaires de France, 2006, s. 149-168.

⁴ LAJTAL, László. „Magyar nemzet vagyok“ – Az első magyar nyelvű és hazai tárgyú történelem-tankönyvek nemzetdiskurzusa. Budapest: Argumentum, 2013.

⁵ OTČENÁŠ, Michal. Dejiny slovenskej historiografie v rokoch 1848 – 1893. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2003; HUDEK, Adam. Najpolitickjšia veda. Bratislava: HÚ SAV, 200, s. 20-34; PODOLAN, Peter. Svätopluk v slovenskej historiografii 19. storočia. In

Veľkomoravská problematika bola rozvíjaná aj v českom a moravskom prostredí. V druhej polovici 19. storočia sa najmä cyrilometodský kult stal demonštratívnu národno-politickou symbolickou zbraňou namierenou proti Viedni či Budapešti, niekedy bol symbolicky využívaný aj na šírenie myšlienok slavianofilstva či rusofilstva.⁶ Po vzniku Československa v roku 1918 sa dejiny Veľkej Moravy stali vhodným materiálom pre legitimizáciu spoločného štátu prostredníctvom jej prezentácie ako prvej spoločnej vlasti Čechov a Slovákov.⁷ Počas druhej svetovej vojny sa slovenská historiografia venovala vytváraniu vlastného národného príbehu, zdôrazňujúc samostatný slovenský historický vývin a ukotvila interpretácie Veľkej Moravy ako predobrazu slovenskej štátnosti a Svätopluka ako kráľa Slovákov.⁸ Po roku 1948 až do konca obdobia socialistického režimu v roku 1989 bol charakteristickou teoreticko-metodologickou koncepciou interpretácie národných dejín marxizmus a jeho dôraz na triedny boj ako hybnú silu dejinného vývoja, aj keď aj v rámci tejto paradigmy dochádzalo v období štyroch desaťročí historického výskumu na Slovensku k viacerým zmenám. Marxistická historiografia sa vrátila k niektorým postulátom medzivojnového obdobia, keď veľkú Moravu vnímala predovšetkým ako prvý spoločný štát Čechov a Slovákov (hoci primárnu úlohu pri vytváraní spoločnej minulosti dvoch národov zohrávalo v tomto období husitské hnutie), no obraz Svätopluka výrazne osciloval: v 50. rokoch mu bol prisúdený obraz spiatočníka a nemeckého kolaboranta,⁹ ako významnú a pozitívnu postavu národných dejín ho znovunastolil až Matúš Kučera.¹⁰

Dramatický spor o Svätopluka prepukol v roku 2010, po tom, čo bol necelý týždeň pred voľbami do Národnej rady SR za účasti najvyšších ústavných činiteľov odhalený jeho pomník – bronzová jazdecká socha – na nádvorí Bratislavského hradu. Politická utilizácia a medializácia udalosti podnietili živú polemiku v slovenskej i zahraničnej historickej vede. K najviac diskutovaným témam patrili spor o označovaní Svätopluka ako kráľa Slovákov či interpretácia významu dvojkríža, ktorý podľa niektorých odborníkov nápadne pripomínal symboliku využívanú počas druhej svetovej vojny – znak Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže.¹¹

HOMZA, Martin et al. Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 407-521.

⁶ KOLEJKA, Josef. Cyrilometodská tradícia v druhej polovici 19. storočia. In BÖHM, Jaroslav. Veľká Morava. Tisícročná tradícia štátu a kultúry. Praha: Nakladateľstvo Československej akadémie vied, 1963, s. 99-114; ŠKVARNA, Dušan – HUDEK, Adam. Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014.

⁷ KROFTA, Kamil. O úkolech slovenskej historiografie. Bratislava: Academie, 1925.

⁸ HUDEK, Adam. Najpolitickejšia veda – slovenská historiografia v rokoch 1948-1968. Bratislava: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 45-48.

⁹ DEKAN, Ján. Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951.

¹⁰ KUČERA, Matúš. Postavy Veľkomoravskej histórie. Martin: Osveta, 1986.

¹¹ KUČERA, Matúš. Kráľ Svätopluk. Martin: Matica slovenská, 2010; ULÍČNÝ, Ferdinand. Panovník Svätopluk I. – knieža či kráľ? In Studia Historica Tyrnaviensia, 2011, roč. 11-12, s. 39-50; STEINHÜBEL, Ján. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? Nápis na podstavci Svätoplukovej sochy. In Historický časopis, 2013, roč. 61, č. 4, s. 671-696; HOMZA, Martin. O kráľovskom titule Svätopluka I. In Historický časopis, 2013, roč. 61, č. 4, s. 655-669; MARSINA, Richard. Knieža či kráľ Svätopluk a slovenské dejiny. In Historický zborník, 2014, roč. 24, č. 1-2, s. 840-894; BARTL, Július. Opäť o kráľovskom titule Svätopluka I. In Historický časopis, 2014, roč. 62, č. 2, s. 325-333;

Protichodné reakcie na sochu Svätopluka podnietili vznik úvah zaoberajúcich sa politickou inštrumentalizáciou minulosti vo všeobecnosti, miestom veľkomoravskej tradície v slovenskej historiografii či interpretáciami významu historickej postavy Svätopluka v slovenských dejinách.¹²

V predkladanom texte prispievame k tejto dlhodobej spoločenskovednej diskusii rekonštrukciou vývinu historických naratívov v učebniciach dejepisu a porovnávame konkrétne atribúty pripisované Svätoplukovi počas medzivojnového obdobia (1918 – 1938) a počas druhej svetovej vojny (1939 – 1945) a zamýšľame sa nad stratégiami vytvárania kolektívnej identity a kolektívnej pamäti študentov prostredníctvom týchto naratívov. Ku kolektívnej pamäti v práci pristupujeme z pozície Halbwachsovej koncepcie ako ku reprezentácii minulosti, ktorá je konštruovaná, zdieľaná a prenášaná v rámci väčšej či menšej skupiny ľudí.¹³ Kolektívna pamäť má vplyv aj na každú individuálnu pamäť, keďže aj individuálna pamäť, resp. rozpomätávanie sú ovplyvnené sociálnym prostredím jednotlivca: rodinou, priateľmi, generačnou, profesijnou, lokálnou či inou sociálnou skupinou, ku ktorej sa hlási (v našom prípade pôjde o príslušnosť ku národnému spoločenstvu). V rámci kolektívnej pamäti rozlišujeme pamäť komunikatívnu, kultúrnu a politickú. Komunikatívnu pamäť si jedinec vytvára prostredníctvom svojej vlastnej socializácie a výmeny informácií s okolím. Je teda súčasťou našej každodennej komunikácie a interakcií s naším prostredím. Tento typ pamäti však nie je závislý od žiadnej inštitúcie zameriavajúcej sa na produkciu, šírenie a interpretáciu poznatkov o minulosti, teda na vytváranie pamäti. Nositeľmi komunikatívnej pamäti sú samotní svedkovia, preživší predmetnej historickej doby a médium sú ich spomienky.¹⁴ Kultúrna pamäť býva na rozdiel od komunikatívnej pamäti zaznamenaná a zhmotnená – buď prostredníctvom písomných alebo obrazových médií (v našom prípade ide o učebnice dejepisu), alebo v rituáloch, stavbách a miestach pamäti. Jej funkciou je zabezpečovať vedomie o spoločnej minulosti a prispievať tak ku vytváraniu spoločnej kolektívnej identity konkrétnej sociálnej skupiny (v našej práci je ňou národ).¹⁵ Pri štúdiu kultúrnej pamäti sa vykryštalizovali dva smery. Na základe jednej koncepcie je to práve naša prítomnosť, ktorá formuje naše chápanie minulosti. Podľa iného prístupu zase naša

KALHOUS, David. Svatopluk I. – kníže nebo král? K otázce legitimizace velkomoravských knížat ve středověké i moderní historiografii. In *Historia Slavorum Occidentis*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017, roč. 11, č. 2, s. 63-88 a ďalšie.

¹² Napríklad MICHELA, Miroslav. Strážcovia strateného času. Diskusie o dejinách a historiici na Slovensku. Dostupné: http://www.shs.sav.sk/zjazd11/Michela-Diskusie_o_dejinach_a_historici_na_Slovensku.pdf; LYSÝ, Miroslav. „I Svätopluk sa zaslúžil o slovenský štát.“ Používanie stredovekých symbolov v 20. a 21. storočí. In *Historický časopis*, 2015, roč. 63, č. 2, s. 333-345. Z prác reflektujúcich obraz Svätopluka v staršom písomníctve a historiografii pozri HOMZA, Martin (ed.). Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovskej legendy. Bratislava: Post Scriptum, 2013.

¹³ HALBWACHS, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

¹⁴ KUBIŠOVÁ, Zuzana. Kolektivní paměť a národní identity. In MASLOWSKI, Nicolas. – ŠUBRT, Jiří. a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2015, s. 85.

¹⁵ NORA, Pierre. Mezi pamětí a historií. Problematika míst. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES, 1998.

minulosť ovplyvňuje to, ako sa správame v prítomnosti.¹⁶ Táto práca vychádza z prvého spomenutého smeru a naratívy o národných hrdinoch v učebniciach dejepisu vníma ako produkt spoločenských a politických potrieb doby vzniku konkrétnych učebníc dejepisu. Politická pamäť do určitej miery zdieľa charakteristiky spoločné s kultúrnou pamäťou. Obe sú vytvárané zámerne a ich zachovávanie a odovzdávanie v čase závisí od inštitúcií a organizácií (v našom prípade pôjde o školu a školské vyučovanie dejepisu, ale aj o orgány formálne usmerňujúce vyučovanie dejepisu na školách – príslušné ministerstvá, komisie schvaľujúce učebné osnovy a učebnice, didaktické inštitúcie, koordinačné telesá autorských kolektívov, atď.). Funkciou politickej pamäti je prostredníctvom pripomínania historických udalostí, osôb, miest, javov, artefaktov a činov udržiavať identitu spoločenstva a posilňovať aktuálne politické elity. Z politickej pamäti sú obvykle vylúčené také historické udalosti a osobnosti, ktoré by mohli vyvolávať pocity hanby či viny.¹⁷ Pre náš výskum budú podstatné posledné dve zmienené zložky kolektívnej pamäti – a to pamäť kultúrna a pamäť politická ako zámerne zhora vytvárané a vedené konštrukty.¹⁸

Kolektívnu identitu vnímame ako kognitívne, morálne a emocionálne väzby, ktorú má jednotlivec na širšiu komunitu, kategórie, praktiky alebo inštitúcie (v našom prípade bude komunitou celé národné spoločenstvo).¹⁹ Kolektívnu identitu nepovažujeme za fenomén stabilný či vrozený, ale pokladáme ju za jav, ktorý sa objavuje v dôsledku súťaže medzi rôznymi politickými aktérmi a ktorý reflektuje zdieľané záujmy, skúsenosti a solidaritu medzi členmi sociálnej skupiny, čiže ju vnímame ako praktický projekt.²⁰

Vychádzame z hypotézy, že naratívy o zmienených hrdinoch mali za úlohu predstaviť ich ako ideálnych zástupcov národa a ako želaný prototyp jednotlivca. Charakteristiky, ktoré im boli v učebniciach dejepisu pripisované, mali byť zároveň akýmsi vzorom a modelom pre celé národné spoločenstvo. Takéto reprezentácie vybraných národných hrdinov teda nevyhnutne prispievali ku vytváraniu sociálnych stereotypov. Tie v našej práci chápeme ako súbor domnienok a presvedčení zdieľaných členmi v rámci jednej sociálnej skupiny, pristupujeme ako k výsledkom politicky motivovanej snahy prezentovať vlastnú skupinu (národ) ako výnimočnú. Tento jav pomáha vysvetliť teória sociálnej identity, ktorá objasňuje pôvod konfliktov medzi sociálnymi skupinami.²¹

¹⁶ SCHWARTZ, Barry. Culture and Collective Memory: Two Comparative Perspectives. In HALL, John – GRINDSTAFF, Laura – LO, Ming-Cheng (eds.). Handbook of Cultural Sociology. London: Routledge, 2010, s. 619-629.

¹⁷ KUBIŠOVÁ, Kolektívna pamäť, s. 88-92.

¹⁸ Ku prehľadu problematiky výskumu kolektívnej pamäti v slovenskej historiografii pozri KURHAJCOVÁ, Alica. Historical Memory Research in Slovakia. In Acta Poloniae Historica, 2012, roč. 106, s. 77-98.

¹⁹ POLLETTA, Francesca – JASPER, James. Collective Identity and Social Movements. Annual Review of Sociology, 2001, roč. 27, s. 283-305.

²⁰ REICHER, Steve. The Battle of Westminster: Developing the social identity model of crowd behavior in order to explain initiation and development of collective conflict. In European Journal of Psychology, 1996, roč. 26, 115-134.

²¹ Podľa tejto koncepcie sú negatívne stereotypy o cudzej skupine výsledkom potreby prezentovať svoju sociálnu identitu v pozitívnom svetle a vlastnú skupinu ako výnimočnú. TAJFEL, Henry –

Prameňom tejto prípadovej štúdie boli učebnice dejepisu pre základné a stredné školy používané na slovenských školách v rozpätí rokov 1918 – 1945.²² Fakty prezentované študentom v učebniciach dejepisu nie sú neutrálnou informáciou o minulosti, ale sú určitou formou selekcie, ktorá je výsledkom politických, ekonomických a kultúrnych prúdení v spoločnosti – teda sú spoločenským konštruktom. Vo vyučovaní dejepisu je dôležitý aj výchovný rozmer – popri faktografii sú podstatné aj etické, politické a estetické komponenty vzdelávacieho procesu.²³ Vyučovanie dejepisu obsahuje historické informácie dvoch rôznych pováh – na jednej strane ide o prezentáciu vybraných historických faktov, na strane druhej učebnice obsahujú konštrukcie a interpretácie s jasne určeným spoločenským cieľom – indoktrináciu študentov v hodnotových a svetonázorových systémoch, ktoré sú vyznávané aktuálnymi mocenskými elitami.

Učebnice zvyčajne neobsahujú ich životopisy v tradičnom zmysle, ale naratívny reflektujúce akýsi druhý život významných postáv z minulosti, konštrukt, ktorý je vytváraný propagandou a historiografiou a reprodukován vo vzdelávacom systéme. Analýza príbehov o národných hrdinoch v týchto textoch vedie k porozumeniu politických a ideologických manipulácií obrazov týchto osobností.²⁴ Učebnice dejepisu sumarizujú a interpretujú minulosť na základe iných primárnych dokumentov a reprodukovujú, s určitým oneskorením a zjednodušením, výsledky profesionálnej historiografie, preto bývajú často vnímané ako sekundárny prameň historického výskumu. Vychádzajúc z premisy, že *prameň sa stáva prameňom v určitom historickom kontexte*,²⁵ môžeme učebnice dejepisu považovať za primárne pramene vypovedajúce o aktuálnych agendách štátnej moci a ich propagácii, ako aj o odkazoch, ktoré vládnuca elita v spolupráci s historickou vedou sprostredkováva širokým masám obyvateľstva.

Medzivojnové učebnice

Po vzniku Československa v roku 1918 školstvo na Slovensku nastúpilo na cestu radikálnych administratívnych, organizačných aj personálnych zmien. Už tri dni po vyhlásení republiky zasadala komisia pre učebnice, ktorej cieľom bolo stanoviť stratégie vedúce k urýchlenej slovakizácii škôl.²⁶ Krátko na to bol založený ústredný orgán riadenia školstva v Československu – Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) so sídlom v Prahe. To poverilo funkciou školského komisaára pre Slovensko Antona Štefánka. Koncom roka 1918 vznikol pri Ministerstve

TURNER, John. The social identity theory of intergroup conflict. In WORCHEL, Stephen – AUSTEN, W. (eds.). Psychology of intergroup relations. Chicago: Nelson-Hall, 1986, s. 7-24.

²² Zoznam analyzovaných učebníc sa nachádza na konci textu.

²³ APPLE, Michael, W. – CHRISTIAN-SMITH, Linda, K. (eds.). The Politics of the Textbook. New York, London: Routledge, 1991, s. 1-2

²⁴ GRACOVÁ, Božena. Historické vedomí české studující mládeže a nejvýznamnější postavy a vývojové etapy sousedních národů. Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 1999, s. 101-118.

²⁵ KRAGH, Helge. An Introduction to the Historiography of Science. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s. 121.

²⁶ JOHNSON, Owen V. Slovakia 1918 – 1938: education and the making of a nation. New York: Columbia University Press, 1985, s. 91.

s plnou mocou pre správu Slovenska Školský referát taktiež pod jeho vedením.²⁷ Hlavnou úlohou Referátu bolo prevzatie vzdelávacích inštitúcií do správy Československej republiky a pripraviť podmienky pre postupnú unifikáciu školstva, pretože medzi školskými systémami oboch častí republiky existovali značné rozdiely. Vypuklý bol najmä fakt, že pokiaľ na území Čiech a Moravy české školy fungovali od najnižších až po vysoké, na Slovensku do roku 1918 výuka prebiehala v jazyku maďarskom s výnimkou niekoľkých cirkevných ľudových škôl, kde sa časť predmetov učila po slovensky.²⁸

Po odstránení učiteľov a pedagogických pracovníkov podozrivých z afiliácie k bývalému režimu a z pro-maďarského cítenia nastal na Slovensku všeobecný nedostatok personálu pre prácu v školstve. Najrýchlejším riešením bolo zamestnať v slovenských školách českých pedagógov. Od roku 1919 na Slovensku pôsobilo asi 1400 českých učiteľov a významne prispievali k rozvoju všetkých stupňov školstva. Na základe návrhu Školského referátu v Bratislave sa týmto učiteľom odporúčalo, aby sa čo najrýchlejšie naučili po slovensky a vo vyučovacom procese používali češtinu čo najmenej, v žiadnom prípade však nie v nižších ročníkoch.²⁹

Vyššie uvedené procesy mali neodškriepiteľný vplyv na politiku tvorby učebníc dejepisu pre základné (ľudové) a stredné (meštianske) školy, kde bol dejepis povinným predmetom. Učebné osnovy vydávalo MŠaNO, na ich základe sa potom pod dozorom školského inšpektora upravovali podrobné učebné osnovy pre jednotlivé školy. Na štátnych ľudových i meštianskych školách sa mohli používať iba učebnice schválené MŠaNO, ich zoznamy boli publikované vo *Věstníku MŠaNO*. Učebnice pre cirkevné školy schvaľoval príslušný vrchný cirkevný úrad. Avšak cirkevné školy podporované štátom mohli pre predmety vyučovacích jazyk, počty, zemepis, dejepis a občianska náuka používať tiež len tie učebnice, ktoré schválilo MŠaNO.³⁰ Špecifickým problémom vzdelávacích inštitúcií bol nedostatok slovenských učebníc. České učebnice sa mali používať, len pokiaľ nebol vydaný slovenský ekvivalent.³¹ Dobové vládne vyhlášky, resp. nariadenia dokumentujú, že aj samotní učitelia boli štátnou administratívou pobádaní k vlastnej tvorbe relevantných učebných materiálov a dokonca aj k písaniu učebníc.³² Výsledkom bolo, že na trhu existovalo súčasne viacero typov učebníc (takáto pluralita sa v slovenskom prostredí doteraz nezopakovala). Niektoré učebnice v českom prostredí boli novými a mierne pozmenenými vydaniaми starších učebníc, takých, ktoré boli v obehú na českých školách ešte za čias Rakúsko-Uhorska.³³ Na Slovensku

²⁷ MARKS, Igor – LAJČIN, Daniel. Anton Štefánek a slovenské školstvo v medzivojnovom období – vybrané problémy. Brno: Tribun EU, 2017.

²⁸ GABZDILOVÁ, Soňa. Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938). Košice: UPJŠ, 2014, s. 16.

²⁹ FINDOR, Andrej. Počiatky národných dejín. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 49.

³⁰ GABZDILOVÁ, Školský systém, s. 26.

³¹ MATULA, Pavol. Českoslovakizmus na slovenských stredných školách (1918 – 1938). Bratislava: Goralinga, 2013, s. 23.

³² ĎURKOVSKÁ, Mária – HREHOR, Henrich. Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948. Dokumenty. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2014, s. 21.

³³ Napríklad GEBAUEROVÁ, Marie – JIRÁK, Antonín – REITLER, Antonín. Dějepis. Pro školy meštianské. Díl 1. Praha: Komenium, 1919.

sa teda v medzivojnovom období na základných a stredných školách používali tri typy učebníc: učebnice české (aj keď to nebolo žiadané a Školský referát odporúčal používať tieto učebnice len v nevyhnutných prípadoch), učebnice poslovenčené (to boli učebnice české preložené do slovenčiny, niekedy s pridaním slovenských reálií, ktoré v pôvodnej učebnici chýbali) a učebnice slovenské (t. j. od slovenského autora, takýchto učebníc však bolo najmenej).³⁴

Okrem vládnych nariadení sa o oficiálnych prístupoch k vyučovaniu dejepisu dozvedáme aj z ďalších prameňov, napríklad z príručiek pre učiteľov dejepisu, ktoré boli zostavené s cieľom ukotviť hlavné ideové zásady vyučovania národných dejín na Slovensku po vzniku spoločného československého štátu.³⁵ Tieto v prvom rade odporúčali dištancovať sa od historického príbehu, ktorý spájal slovenské národné dejiny s uhorskou históriou. To sa prejavilo malým priestorom venovaným uhorským dejinám. Dejiny Slovenska a Slovákov boli prezentované v rámci dejín štátneho útvaru, do ktorého patrili tisíc rokov, ako obdobie neslobody. Druhým krokom bolo presadenie koncepcie československých dejín, či už v zmysle importovania dejín Slovákov a štátnych útvarov, v rámci ktorých do roku 1918 existovali, ako poznámky na okraj českých dejín, alebo v zmysle zdôrazňovania česko-slovenských kontaktov v dejinách.

Naratívy o Veľkej Morave a v rámci nich texty o živote a činoch Svätopluka v skúmaných učebniciach dejepisu vydaných v medzivojnovom období splňali viacero dôležitých funkcií. Poskytovali pôdu pre vytvorenie obrazov tradície spoločnej českej a slovenskej národnej emancipácie a štátnosti a k ich ukotveniu v stredovekých reáliách. Súčasne podporovali myšlienku čechoslovakizmu, propagovali predstavu o nadradenosti vlastného národa nad okolitým svetom a jasne definovali vzťah ku susedom, *tým druhým* – symbolickým projektovaním súčasného stavu do minulosti.

Dejiny Veľkej Moravy boli v medzivojnových učebniciach opisované ako *zlatý vek* Čechov a Slovákov, teda obdobie rozkvetu, politickej moci a kultúrnej nadradenosti nad okolitým svetom: „*Ríša táto bola prvou slovanskou ríšou kresťanskou, bola cirkevne od Nemcov neodvislou majúc vlastného arcibiskupa sv. Metodeja a majúc tiež vlastnú bohoslužbu a cirkevnú reč slovanskú. My Čechoslováci boli sme po Juhoslovianoch prví zo Slovanov, ktorí sme prijali kresťanstvo a položili sme s nimi základ slovanskej cirkvi a slovanskému písomníctvu.*“³⁶ Všeobecne rozšírená dominancia politických dejín v historiografii v tomto období a súčasne potreba propagácie obrazu tradície štátnosti sa prejavili aj v naratívoch o Svätoplukovi, ktoré ho predstavovali ako mocného vladára a suverénneho zjednotiteľa veľkej stredovekej ríše: „*Svätopluk zbavil Rastislava trónu. Rozšíril potom svoje kráľovstvo i cez Čechy a lužických Srbov (na sever od Čiech), na hornú Odru a Vislu (Krakovsko) a za Dunaj (Panonia).*“³⁷ Opisy Svätopluka ako archetypu významného panovníka, zdatného štátnika

³⁴ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schoválená minulosť*. Košice: UPJŠ, 2010, s. 31-32.

³⁵ Napríklad KLÍMA, Stanislav. *Slovenská vlastiveda*. Prešov: Kníhtlačiareň Arpad Kóscha, 1919; KRATOCHVÍL, Rudolf. *Prehľad z dejepisu*. Prešov: Štehtovo kníhkupectvo a nakladateľstvo, 1924.

³⁶ HLAVINKA, Karol. *Stručné dejiny národa československého pre nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Košice Tlačou slovenskej kníhtlačiarne, 1922, s. 19-20.

³⁷ REITLER, Antonín – TOUC, J. S. *Dejepis pre meštianske školy*. Praha: Komenium, 1933, s. 24.

a expanzívneho podmaniteľa nachádzame vo všetkých učebniciach dejepisu: „*Svätopluk pozdejšie r. 874 smieril sa s Nemcami a uznal sorchovanosť ríše nemeckej, aby mal od nich pokoj. Venoval sa potom opevneniu a rozšíreniu svojej ríše na sever a na juh. Za Dunajom dobyl Pannoniu až po riekú Drávu, zkadial' Bulhari boli znepokojovali jeho ríšu, po smrti Borivojovej (asi r. 888) zmocnil sa Čiech a krajín za českými horami až po riekú Sálu, áno, aj poľské zeme pripojil k svojej ríši, ktorá sa volala ríšou veľkomoravskou a Svätopluk kráľom veľkomoravským.*“³⁸ Tieto naratívy slúžili k podporení snáh dobových politických elít prezentovať vznik republiky ako dielo národnej emancipácie a ako akt získania zaslúženej slobody. Československo tak mohlo byť charakterizované ako entita nadväzujúca na kedysi veľkú a mocnú ríšu, čím bolo ukotvené v minulosti a legitimizované ako pokračujúce v historickej tradícii.

Propagácia naliehavosti vzájomnej spolupráce Čechov a Slovákov ako predpokladu prežitia a prosperity oboch národov prameniaca z dobového konceptu čechoslovakizmu – oficiálnej štátnej doktríny, ktorá sa presadila ako dôsledok toho, že Československo bolo definované ako národný štát zjednotených Čechov a Slovákov, pričom za jeden z hlavných atribútov národa bol považovaný spoločný historický vývoj³⁹ – si našla svoju cestu aj do medzivojnových učebníc dejepisu,⁴⁰ zvyčajne sa opierajúc o Kollárovu tézu o Čechoch a Slovákoch ako „*o dvoch vetvách československého národa.*“⁴¹ Veľká Morava bola prezentovaná ako spoločná vlasť Čechov a Slovákov, čo malo za úlohu prispieť k umocňovaniu obrazu odôvodnenosti existencie Československa ako štátu, ktorý nadväzuje na tradície z minulosti a opätovne zjednocuje tieto dva národy a tým zároveň potvrdzuje historické právo na existenciu Československej republiky: „*Vo Veľkomoravskej ríši boli spojení Čechoslováci v jediný národ a štát, k čemu boli dávno predurčení... Vo Veľkomoravskej ríši sa sjednotili všetci Slovania československí.*“⁴² Svätopluk v učebniciach vystupuje ako zjednotiteľ Čechov a Slovákov, ktorý integruje spoločnú krajinu našich predkov do významného štátu: „*Svätopluk bol panovníkom múdрым a veľmi udatným... I Sliezska a Lužicko si podmanil, Česi sa mu sami dali pod ochranu. Tak založil Svätopluk Veľkú Moravu. Vtedy po druhý raz boli Slováci s Čechmi sjednotení...*“⁴³ Do naratívov

³⁸ HLAVINKA, Stručné dejiny národa, s. 19.

³⁹ KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 62.

⁴⁰ Elisabeth Bakke vo svojej štúdií vyvrátila na základe kvantitatívneho lingvistického výskumu presadzovanie koncepcie čechoslovakizmu v medzivojnových učebniciach dejepisu, sústreďujúc sa najmä na porovnanie frekvencie výskytu termínov *český národ, slovenský národ a československý národ* (BAKKE, Elisabeth. Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918 – 1938). In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 233-253.) Neskoršia kvalitatívna analýza týchto učebníc preukázala, že myšlienky čechoslovakizmu boli v učebniciach prítomné a propagované, či už výberom a prezentáciou tém, ktoré mali túto spoločnú minulosť zdôrazniť (etnogenéza, osídlenie terajšieho územia, veľkomoravská a husitská problematika, šírenie protestantizmu a národobranne snahy či kultúrne kontakty Čechov a Slovákov v 19. storočí), zvolenou periodizáciou dejín (slovenské dejiny prispôbované periodizácii českých dejín), naratívmi vysvetľujúcimi vzťah medzi Čechmi a Slovákmí, alebo naratívmi ukotvujúcimi československý národ ako realitu dávnej minulosti. OTČENÁŠOVÁ, Schválená minulosť, s. 37-39.

⁴¹ LOHR, František. *Všeobecný dejepis. Dejiny stredného veku*. Praha; Prešov: Československá grafická unie, 1938, s. 25.

⁴² REITLER – TOUC, Dejepis pre meštianske školy, s. 19.

⁴³ KADLEČÍK, Gustáv. *Dejepis pre V. a VI. ročník škôl ľudových*. Liptovský Sv. Mikuláš: Kníhkupec-ký a vydavateľský úč. Spolok Transcius, 1924, s. 5.

o živote a činoch Svätopluka bol vtelený odkaz pre Čechov a Slovákov o nevyhnutnej a strategicky dôležitej potrebe postupovať spoločne: „[Svätopluk] proti novým útokom Nemcov obrátil sa s pomocou českého kniežata Bořivoja. Tak vidíme, ako vo vzájomnej svornosti bola sila, o ktorú sa rozrážala zlosť nepriateľov našich.“⁴⁴ Symbolicky sa požiadavka vzájomnej súčinnosti Čechov a Slovákov odrážala aj v legende o troch Svätoplukových prútoch, ktorá si našla svoju cestu do viacerých učebníc dejepisu. Jej úlohou bolo zdôrazniť naliehavosť spolupráce Čechov a Slovákov v novom spoločnom štáte a zároveň bola i odpoveďou na rozmáhajúce sa autonomistické hnutie na Slovensku:⁴⁵ „Svätopluk vidiac nebezpečenstvo v Nemcoch a Maďaroch, napomínal svojich troch synov k svornosti a bratskej láske. Podal každému zväzok prútov, aby ho zlomil: keď to nemohli urobiť, rozviazal a podal každému po jednom prúte zlomiť, čo ľahko vykonali. – Vtedy im dal naučenie toto: „Ostanete-li spojení v svornosti a láske, nepriatelia vás nikdy nepremôžu, budete-li však nesyvní a ríšu rozdelíte, neposlúchajúc najstaršieho brata, sami sa zničíte.“⁴⁶ Nejednotnosť a nesvornosť objavujúca sa medzi predkami Čechov a Slovákov označovaná za škodlivú vlastnosť so zhubným vplyvom na rozvoj národa: „Najstaršie záznamy nám rozprávajú, že Slovania sú nesvorní, nestrpia nijakých zákonov ani nijakú nadvládu. Skôr sa podriaďovali cudzincom než vodcom zo svojho kmeňa.“⁴⁷ Podobne: „Onedlho potom zjavila sa nad nitrianskym a bratislavským krajom na nebi žiara, dávajúca znať, že Maďari porazili nesvorných synov a slávsku chasu dorúbali“.⁴⁸

Podstatnou súčasťou interpretácie národných dejín sa od počiatkov rozvoja národných historiografií stala inkorporácia myšlienky nadradenosti vlastného národa nad národmi okolitými. Táto dominancia bývala často zobrazovaná v zmysle kultúrnom (civilizačnom) a v zmysle morálnom. Hrdinské postavy z národných dejín mali stelesňovať charakter národa ako celku – jedinečného v zmysle etických hodnôt, pokrokového myslenia a morálnej i intelektuálnej prevahy nad okolitým svetom. Snaha prezentovať výnimočnosť vlastného národa kráčala ruka v ruke s vylúčením *tých druhých* a s úsilím podať o nich negatívny obraz. Naratívy o Svätoplukovi v učebniciach dejepisu boli cielene zamerané na komunikáciu charakteru vzťahov našich predkov s ich susedmi a v rámci nich na vytváranie portrétu nepriateľa. V prípade učebníc z medzivojnového obdobia išlo o Nemcov a Maďarov.⁴⁹ Tí boli opisovaní ako korisťníci snažiaci sa ovládnuť územie historicky patriace Čechom a Slovákom a tiež ako príčina následného úpadku významného štátneho útvaru našich predkov: „*Germáni vyznačujú sa panovačnosťou, Slovania milujú slobodu. Germáni usilovali o ovládnutie*

⁴⁴ HLAVINKA, Stručné dejiny národa, s. 19-20.

⁴⁵ Edvard Beneš sa počas svojho pobytu na Slovensku v roku 1933 vo svojom prejave *Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti* o Slovákoch vyjadroval ako o mladšej vetve jednotného národného kmeňa. BAKOŠ, Vladimír. Two Concepts of Nation and Two Forms of Nationalism. PICHLER, Tibor – GAŠPARÍKOVÁ, Jana (eds.). *Language, Values and the Slovak Nation : Slovak Philosophical Studies I*. Washington: Paideia Press, 1994, s. 77-91.

⁴⁶ HLAVINKA, Stručné dejiny národa, s. 20.

⁴⁷ PAUR, Jaroslav. *Cesta. Učebnica dejepisu pre meštianske školy*. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1936, s. 10.

⁴⁸ HLAVINKA, Stručné dejiny národa, s. 23.

⁴⁹ OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Imagining the Other: Narratives on Germans and Hungarians in Interwar History Textbooks Published in Slovakia*. In *Človek a spoločnosť*, 2017, roč. 20, č. 2, s. 1-14.

*Slovanov, Slovakia bránili svoju slobodu.*⁵⁰ Motívy vojnových konfliktov, či už ide o obranu alebo o útok, resp. motívy bojov vo vnútri alebo navonok tvoria vo všeobecnosti jednu z dominantných tém národných príbehov:⁵¹ „*Nemci dlho napádali Svätoplukovu ríšu, ale on ich vždycky odrazil. Preto si zavolali na pomoc Maďarov, divý národ mongolský. Po smrti Svätoplukovej... vyvrátili veľkú ríšu Veľkomoravskú a rozdelili severných Slovanov od južných. Od tých čias temer nepretržite bolo Slovensko v maďarskej moci až do roku 1918.*“⁵² Susedia, tí druhí, boli opisovaní ako závistliví, zákerní a menej schopní ako naši predkovia: „*Svätopluk sa usiloval udržovať dobré styky s franskou ríšou, ale jej panovník ťažko niesol veľkú moc Svätoplukovu a útočil preto opätovne na Veľkomoravskú ríšu. Svätopluk však útokom Frankov, spájajúcich sa proti nemu nakoniec i s Bulharmi a Maďarmi, v niekoľkých ťažkých vojnách odolal.*“⁵³ Motív civilizačnej odlišnosti, pričom sa zdôrazňoval barbarský charakter nepriateľa, bol uplatnený pri charakteristike Maďarov. Do istej miery boli tieto naratívy ovplyvnené prácami publikovanými ešte pred vznikom republiky, kde Maďari boli opisovaní ako orientálny národ s neeurópskymi zvyklosťami⁵⁴: „*Kočovní Maďari od Čierneho mora... Živili sa lúpením – plienením, chovom statku, výborní jazdci. Postava malá, barva žltá, oči šikmé, hlava oholená... Kultúru prijali od Slovanov.*“⁵⁵ Tiež: „*Maďari boli kočovný národ žltého plemena a divokých surových mravov. Odievali sa kožami zvierat ulovených na rovine. Prijali kresťanstvo, a tak sa vyvarovali osudu ich predkov, Hunov a Avarov.*“⁵⁶ Propagácia negatívneho obrazu Maďarov a Nemcov v medzivojnových učebniciach dejepisu bola symbolickým projektovaním súčasného stavu do minulosti. Napäté medzinárodné vzťahy, ktoré malo medzivojnové Československo s Maďarskom a Nemeckom a vnútrospoločenská situácia, charakteristická potrebou vyrovnáť sa s výraznými a početnými národnostnými menšinami, ktorých členovia boli podozrievaní z lojality k susedným štátom, sa premietli do etnických stereotypov o Nemcoch a Maďaroch v historických naratívoch. Učebnice vytvárali obraz skrivodlivých, agresívnych, nemorálnych a civilizačne menej vyspelých cudzincov a aj týmto spôsobom symbolicky prezentovali rozchod s nemeckým a maďarským dedičstvom.

Obdobie druhej svetovej vojny

Rozpad Československa a vznik Slovenského štátu v roku 1939 a jeho závislosť na Nemeckej ríši vyústili do celospoločenských zmien, školstvo a politiku tvorby učebníc dejepisu nevynímajúc. Školstvo na Slovensku v tomto období zastrešovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) pod vedením Jozefa Siváka. V školskom systéme sa prejavili dve výrazné zmeny – poslovenčenie škol-

⁵⁰ DEJMEK, P. – KRATOCHVÍL, Rudolf – ŠIMKO, Miroslav. Po stopách ľudsta. Dejepis pre 6. – 8. školský rok ľudových škôl slovenských. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1927, s. 36.

⁵¹ BERGER – LORENZ, National Narratives, s. 73.

⁵² REITLER – TOUC, Dejepis pre meštianske školy, s. 24-25.

⁵³ HLAVINKA, Stručné dejiny národa, s. 23.

⁵⁴ BENEŠ, Edvard. Bohemia: A Case for Independence. London: Allen & Unwin, 1917.

⁵⁵ KRATOCHVÍL, Rudolf. Prehľady z dejepisu. Prešov: Štehrvo kníhkupectvo a nakladateľstvo, 1924, s. 27.

⁵⁶ HORČIČKA, J. – NEŠPOR, J. Dejepis pre slovenské občianske školy. Praha: Česká grafická únia uč. spolku, 1922, s. 88.

stva a zvýšenie miery jeho prepojenia s cirkvou. Slovenský nacionalizmus, ktorý bol v medzivojnovom období prezentovaný vo forme politického autonomizmu a ktorého predstaviteľia odmietali politický aj ideologický konštrukt čechoslovakizmu, sa z opozičného hnutia stal hlavným prúdom ideológie Slovenskej republiky.⁵⁷ Českí pedagógovia boli zo slovenských škôl odvolávaní;⁵⁸ školstva taktiež museli odísť tí pedagógovia, ktorí neboli ochotní vyučovať v zmysle ideologických požiadaviek režimu.⁵⁹

V novom spoločensko-politickom kontexte bolo žiadané najprv revidovať, následne úplne prestať používať učebnice z predchádzajúceho režimu prekladané z češtiny, tie boli označené zodpovednými orgánmi za *zdedené učebnice*, čo *napospol nevyhovovali potrebám nového slovenského gymnázia*. Preto štátna školská správa už v autonómnej ére nariadila ich revíziu, čo značilo *odstraňovať všetky state a miesta, ktoré škodili záujmom našej výučby*. Lež ani toto riešenie nemohlo dlhšie trvať, lebo... ani po najbedlivejšom prezretí učebníc *nevymizla ich celková tendencia*.⁶⁰ Nahradiť ich mali, prioritne najmä v humanitných predmetoch, nové a ideologicky vyhovujúce učebnice od slovenských autorov. Významnú úlohu pri vydávaní nových učebníc zohral *Spolok profesorov Slovákov*.⁶¹ Jeho členská základňa výrazným spôsobom participovala na tvorbe učebníc, ktorých bolo v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 vydaných viac ako 150 titulov (najmä pre slovenské gymnáziá a učiteľské akadémie). Najdôležitejšou úlohou Spolku profesorov Slovákov bolo vydávať učebnice slovenského jazyka, vlastivedy a „*takých predmetov, pri ktorých slovenské stanovisko možno najvýraznejšie uplatňovať*“.⁶² Učebnice dejepisu, ktorý patril medzi povinné predmety na základných aj stredných školách, vydávala Matica slovenská, ale aj nábožensky orientované vydavateľstvá *Tranoscius* v Liptovskom Mikuláši či *Spolok sv. Vojtecha* v Trnave. V otázke starších slovenských dejín sa zdôrazňovala priama historická kontinuita medzi Veľkou Moravou a novým štátnym útvarom, Slovenská republika bola deklarovaná za pokračovateľku štátu z 9. storočia a jej prezident za Svätoplukovho nástupcu.⁶³ Jedným z najplyvnejších historikov na Slovensku v období druhej svetovej

⁵⁷ OLEJNÍK, Milan. Ideologické základy vzdelávacieho procesu v období medzivojnovnej Československej republiky a 1. Slovenskej republiky. In GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária et al. V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2016, s. 38.

⁵⁸ V roku 1938 bolo na území Slovenska z celkového počtu stredoškolských profesorov 345 Slovákov a 523 Čechov. Koncom školského roku 1942 – 1943 bolo 700 Slovákov a 26 Čechov. Bližšie pozri: BOBÁK, Ján. Slovenská republika 1939 – 1945. Martin: Matica slovenská, 2000, s. 145.

⁵⁹ OLEJNÍK, Ideologické základy, s. 47.

⁶⁰ Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1943. Zostavila Redakčná komisia Ministerstva školstva a národnej osvety Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944.

⁶¹ KÁZMEROVÁ, Ľubica. Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In Historický časopis, 2008, roč. 56, č. 3, s. 461-476.

⁶² NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939-1945. In ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (eds.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu, 2005, s. 74-88.

⁶³ POLAKOVIČ, Štefan. Národná a štátoobčianska výchova z hľadiska ideologického. In Národná a štátoobčianska výchova z hľadiska ideologického. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1940, s. 28; podobne ČULEN, Konštantín. Po Svätoplukovi druhá naša hlava. Život Dr. Jozefa Tisu. Cleveland: Prvá katolícka slovenská jednota, 1947.

vojny a autorom viacerých učebníc dejepisu bol František Hrušovský, odchovanec Jagellonskej univerzity, člen Slovenského snemu a univerzitný profesor presadzujúci takú interpretáciu minulosti, ktorá mala vykresliť slovenskú štátnosť ako optimálne vyvrcholenie historického vývoja, pričom sa vyzdvihoval hodnoty nového režimu – najmä slovenský nacionalizmus a katolicizmus. Tieto prístupy sa premietli aj do dobových učebníc, z ktorých bolo nevyhnutné odstrániť obraz jednotnej českej a slovenskej minulosti. Veľká Morava už nebola interpretovaná ako spoločná vlasť Čechov a Slovákov, ale ako štát rýdzo slovenský: „*Týmto spoločným štátom všetkých slovenských kmeňov, ktoré v 9. storočí obývaly územie našej vlasti, bola Veľká Morava, ktorú okolo roku 830 založil Mojmír, rozšíril Rastislav a upevnil kráľ Svätopluk. Veľkomoravská ríša spojila všetkých Slovákov, aby spoločnými silami bránila svoju vlasť proti spoločným nepriateľom. Tak stala sa Veľká Morava prvým slovenským štátom.*“⁶⁴ Podobne: „*Bol to štát obývaný výlučne Sloákmi, ktorí vždy tvorili jadro veľkej Moravy.*“⁶⁵ V novom politickom kontexte sa myšlienka spojenectva a spolupráce Čechov a Slovákov stala nepohodlnou. Svätopluk vo vzťahu k českým kmeňom už nevystupuje ako zjednotiteľ, ale ako dobyvateľ: „*Svätopluk viedol vojny proti slovanským susedom, aby rozšíril hranice svojho kráľovstva. Spustošil a podmanil si zadunajskú Panóniu, porazil mocného pohanského panovníka poľského kmeňa Vislanov, zmocnil sa Česka a rozšíril svoju moc až do územia lužických Srbov.*“⁶⁶ Zhora nadol vedené, politicky motivované dobové protičeské nálady⁶⁷ sa premietli aj do interpretácie zániku Veľkomoravskej ríše, keď ich učebnice dejepisu opisujú ako jednu z príčin rozpadu slávnej ríše: „*Slovanské kmene, ktoré kráľ Svätopluk násilím podmanil, čakaly len na príležitosť, aby sa vymanili zpod veľkomoravskej nadvlády... Už roku 895 odtrhli sa od Veľkej Moravy Česi, ktorí ťažko znášali nadvládu kráľa Svätopluka, a radšej sa podrobili nemeckému kráľovi.*“⁶⁸

Kresťanská kultúra bola v učebniciach označovaná za jeden z najväčších výdobytkov, vďaka ktorému sa naši predkovia zaradili k významným historickým komunitám: „*Na počiatku bolo Slovo, a Slovo bolo u Boha, a Boh bol slovo. – Boli to prvé slová, napísané v slovanskom jazyku!... Hlaholské písmo a preklady posvätných kníh sú také dokonalé, že i dnešní učenci obdivujú múdrosť slovanských apoštolov. Cisár Michal okrem bohatých darov poslal Rastislavovi list, v ktorom píše, že slovanské písmo zjavil Konštantínovi sám Boh, aby sa i Slovania pripočítali k veľkým národom, ktoré oslavujú Boha svojím jazykom.*“⁶⁹ Súčasne bolo kresťanstvo predstavované ako strategický politicko-mocenský atribút, ktorý prispel k úspešnej Svätoplukovej expanzii a teda i k rozmachu Veľkej Moravy: „*Slovenský národ, ktorý už na začiatku svojich dejín prijal kresťanstvo, rozširoval kresťanskú vieru u všetkých svojich susedov.*

⁶⁴ HRUŠOVSKÝ, František. Dunaj. Dejepis pre 7. ročník slovenských ľudových škôl. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1940, s. 9-10.

⁶⁵ HRUŠOVSKÝ, František. Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1940, s. 30.

⁶⁶ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 26-27.

⁶⁷ MIČKO, Peter – HEŠTEROVÁ, Zdenka. Špecifiká postavenia českých zamestnancov na Slovensku počas druhej svetovej vojny vo verejnom, štátnom a súkromnom sektore. Acta Historica Neosoliensia, 20, 2, 2017, s. 87-104.

⁶⁸ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 29-30.

⁶⁹ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 42.

*Z našej vlasti šírilo sa kresťanstvo do Česka, do Poľska, k Chorvátom, Bulharom a odtiaľto na východ k Rusom. Od Slovákov prijali kresťanskú vieru i pohanskí Maďari.*⁷⁰ Podobne: „*Veľkomoravské kresťanstvo šírilo sa do všetkých podmanených krajín a český vládár Borivoj na dvore kráľa Svätopluka prijal krst z rúk arcibiskupa Metoda. Moc Svätoplukova vzrástla tak, že jeho krajina stala sa mocným slovanským štátom na hranici germánsko-slovanskej. Svätopluk bol kresťanský panovník, spolu s Rastislavom pozval slovanských apoštolov, i jemu boli adresované listy pápežov...*“⁷¹

Naratívy o živote Svätopluka boli využité aj na propagáciu dobrou podmieneného obrazu susedov (nepriateľov). Okrem negatívnych referencií o Čechoch sa v učebniciach dejepisu vydaných počas druhej svetovej vojny do interpretácií minulosti premietajú aj vtedajšie komplikované vzťahy k Maďarom a Nemcom. Rozpad Československa, čerstvé zmeny hraníc v prospech Maďarska po Viedenskej arbitráži a dominancia Nemeckej ríše ovplyvnili spôsoby reprezentácie *tých druhých*. Politický vzťah, ktorý existoval medzi Veľkou Moravou a Franskou ríšou v stredoveku, bol interpretovaný ako analógia želaných dobových medzinárodných politických vzťahov medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou počas druhej svetovej vojny. Pokým medzivojnové učebnice zdôrazňujú konflikt s nemeckou mocou, ktorá je v nich vnímaná ako agresívna, útočná a nespravodlivá, u Hrušovského je pod vplyvom medzinárodnej politickej situácie obraz nemeckého suseda už podstatne iný. Vo svojom naratíve obchádza v medzivojnovom období zdôrazňovaný nevyhnutne konfliktný charakter stretu slovanského a nemeckého sveta. Samotný Svätopluk je v kontexte svojho vzťahu k Nemcom vykreslený ako mimoriadne schopný a nezávislý panovník, ktorý je spôsobilý – vďaka svojej vojenskej dispozícii i vďaka strategickým politickým rozhodnutiam – vytvoriť s mocnými susedmi rovnocenný vzťah: *Nemecké vojsko ani netušilo, aká pohroma ho čaká. Svätopluk dohovoril sa so Slavomírom, na čele slovenského vojska vyrazil z hradu, vrhol sa na Nemcov a rozpráši ich vojsko. Po tomto víťazstve stal sa Svätopluk samostatným kráľom Veľkej Moravy. Až roku 874 uznal sŕchovanosť nemeckej ríše a obnovil pokoj s nemeckými susedmi.*⁷²

Aj keď formálne Slovensko patrilo spolu s Maďarskom do mocenskej sféry Nemecka a oba štáty stáli v tom istom medzinárodnom politickom bloku, Viedenská arbitráž a po nej nasledujúce územné straty v prospech Maďarska poznačili bilaterálne vzťahy medzi dvomi krajinami horkou príchuťou. Reprezentácie Maďarov v učebniciach dejepisu vydaných počas druhej svetovej vojny sa málo líšili od tých, ktoré boli prítomné v medzivojnových učebniciach dejepisu. Maďari sú opäť opisovaní ako nekultúrni divosi, na nižšom civilizačnom stupni vývoja ako naši predkovia: „*Spojencami Nemcov proti Svätoplukovi sa stali diví a nevzdelaní Maďari, ktorí pred niekoľkými rokmi prešli cez Karpaty a začali sa osadzovať v úrodných nížinách pri Dunaji a Tise. Ale kráľ Svätopluk úspešne odolával všetkým útokom a obrátil svoju krajinu.*“⁷³ Podobne: „*[Maďari] ako všetci kočovníci, vyhýbali sa ťažkej práci, oddávali sa zábavám, jedli surové mäso, pili kyslé konské mlieko, hlavy si*

⁷⁰ HRUŠOVSKÝ, Dunaj. Dejepis pre 7. ročník, s. 12-13.

⁷¹ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 50.

⁷² HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 48.

⁷³ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 51.

holili a pozostatok vlasov splietali do vrkočov.“⁷⁴ Hrušovský stret veľkomoravských Slovanov a Maďarov prezentuje z pohľadu tzv. pohostinnej teórie⁷⁵ a súčasne predkladá naratívy, ktoré umocňujú obraz kultúrnej nadradenosti našich vzdelanejších, kresťanských predkov a ich civilizačnej misie vo vzťahu ku prišielcom: „Slovania naučili Maďarov obrábať pole, od nich prevzali Maďari kresťanstvo a od nich sa učili ako treba spravovať štát.“⁷⁶

Skúmané naratívy o význame Svätopluka v národných dejinách preukázali, že učebnice dejepisu vydávané počas druhej svetovej vojny nezaznamenali signifikantnú zmenu v technikách reprezentácií národných dejín a vzťahu k *tým druhým* oproti učebniciam z medzivojnového obdobia. Naďalej pretrvávali princípy potreby zdôrazňovať tradície vlastnej štátnosti a svoju výnimočnosť a nadradenosť nad okolitými národmi. Svätopluk bol zobrazovaný ako bojovník, dobyvateľ, zakladateľ slovenskej ríše, realistický podporovateľ kresťanstva. Naratívy o jeho živote vytvárali obraz sebavedomého a nezávislého jedinca a symbolizovali požiadavku prezentovať historického hrdinu ako zosobnenie dominantných dobových hodnôt – zhora projektovaných pre všetkých členov národnej komunity a zdôrazňujúcich slovenskú kultúrnu nadradenosť a emancipovanosť a kresťanské, predovšetkým katolícke hodnoty. Vznik slovenského štátu bol prezentovaný ako spravodlivé a zaslužené vyvrcholenie dejín slovenského národa a tomu bola prispôsobená aj narácia národných dejín. Štátna entita z roku 1939 bola vnímaná ako pokračovateľka slovenskej štátnosti, ktorá skončila zánikom Veľkej Moravy. Kresťanstvo sa prezentovalo ako kultúrna hodnota, ktorá urobila slovenský národ výnimočným a civilizačne nadradeným v čase jeho prijatia a ktorá sa pričínala o dôstojné prežitie národa v rámci jeho nasledujúcej existencie v Uhorsku.

Záver

Dve skúmané historické obdobia – medzivojnové obdobie a obdobie druhej svetovej vojny – sa vyznačovali rozdielnymi spoločensko-politickými režimami a tým pádom aj odlišnými hodnotami a ideálmi, ktoré bolo želané mladým generáciám prostredníctvom vyučovania dejepisu komunikovať, čo viedlo k modifikáciám a selektívnosti pri prezentovaní naratívov o národnej minulosti i o hrdinoch z národných dejín.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 32.

⁷⁵ Pohostinná teória bola odpoveďou na tzv. podmaniteľskú teóriu, ktorá dominovala v maďarskej historiografii od 18. storočia a podľa ktorej staré si maďarské kmene po príchode do Karpatskej kotliny podrobili tu žijúce slovanské obyvateľstvo, čo malo prispieť k legitimizácii idey podriadeného postavenia nemaďarských národov v Uhorsku. Slovenská historiografia sa voči tejto koncepcii vyhradila presadzovaním pohostinnej teórie, podľa ktorej sa slovanské kmene z vlastnej vôle spojili s Maďarmi, pričom im odovzdali cenné poznatky usadlého, civilizovaného spôsobu života a zároveň im sprostredkovali kresťanstvo. Za zakladateľa pohostinnej teórie je považovaný Samuel Timon, dôrazne ju presadzovali predstavitelia bernolákovskej generácie či historici tzv. slovenského historického práva (Sasinek, Záborský, Hložanský). Viac k vývoju v maďarskej historiografii pozri PINTÉROVÁ, Beáta. Pohľady maďarskej historiografie na otázku príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny a na ich vzťahy k okoliu (od polovice 19. storočia do konca 20. storočia). In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 1, 2011, s. 73-109.

⁷⁶ HRUŠOVSKÝ, Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu, s. 76.

Medzivojnové obdobie bolo charakteristické pluralitou učebníc, na slovenských školách sa používali učebnice od českých i od slovenských autorov. Dôležitým aspektom historických naratívov bolo vymaniť sa z takej reprezentácie slovenských dejín, ktorá ich prepájala s národnými dejinami maďarskými a sústrediť sa viac na spoločný príbeh československý. To bolo možné dosiahnuť viacerými spôsobmi: periodizáciou slovenských dejín, ktorá bola prispôbena periodizácii českých dejín a dôrazom na určité historické témy, ako napríklad husitizmus a jeho vplyv na územie Slovenska, no mimoriadne dobre v tejto otázke poslúžili primárne dejiny Veľkej Moravy. Tá bola interpretovaná ako prvá spoločná vlasť Čechov a Slovákov a umožnila tak symbolickú historickú legitimitáciu Československej republiky z roku 1918 ako momentu, v ktorom sa dva bratské národy opäť spájajú do spoločného štátu po tisícročnom nedobrovoľnom odlúčení.

Obdobie druhej svetovej vojny prinieslo v školskom vyučovaní dejepisu na Slovensku zmeny vyvolané požiadavkou sústrediť sa na takú interpretáciu dejín, kde sa národný – výsostne slovenský – princíp snúbil s kresťanským svetozorom. To sa prejavilo aj pri interpretácii dejín Veľkej Moravy, ktorá naďalej zastávala mimoriadne dôležitý význam v príbehu národných dejín ako prvý štát našich predkov, no tentokrát bola reprezentovaná ako štát výlučne slovenský, keďže v nových spoločensko-politických pomeroch nebolo viac želané zdôrazňovať spoločnú česko-slovenskú minulosť.

Naša práca však preukázala aj evidentné spoločné znaky pri vytváraní stereotypov o skupine *my* a o skupine *oni* opakujúce sa vo všetkých analyzovaných učebniciach dejepisu. V obidvoch skúmaných obdobiach predstavovali učebnice dejepisu Svätopluka v dvoch symbolických pozíciách: ako zosobnenie zjednoteného a prosperujúceho národa a ako symbol boja proti nepriateľom vlasti. Objavoval v niekoľkých archetypálnych formách – ako zakladateľ, veľký vládca a premožiteľ nepriateľov, pričom hlavná funkcia naratívov o jeho živote a činoch spočívala vo vyjadrení tradície štátnosti. Súčasne postava Svätopluka predstavovala aj všeobecnú identifikačnú funkciu vo vzťahu k národu a symbolicky zosobňovala jeho charakter. Konštantne bol zobrazovaný ako zjednotiteľ prvej veľkej a významnej ríše našich predkov (tu podľa politickej potreby dochádzalo k variáciám na tému, kto sú presne naši predkovia a či sa Veľká Morava kreovala ako spoločný štát Čechov a Slovákov alebo len ako štát rýdzo slovenský). Svätopluk bol opisovaný ako veľký bojovník, dobyvateľ a zároveň iniciátor i garant možnej expanzie. Dôležitý význam mu bol pripisovaný ako suverénnemu štátnikovi. Predstavoval symbol nezávislosti, vnútornej sily a jednoty a najmä štátnosti.

Úlohou národných hrdinov je slúžiť ako etnoidentifikačné prvky, ktoré stmelujú spoločnosť. Stotožňujú sa s nimi jednotlivci, členovia komunity, ktorú predmetní veličania reprezentujú. Títo hrdinovia sú teda akýmsi symbolom sociálnej súdržnosti. Svätopluk sa využíval pri formovaní kolektívnej identity a kolektívnej pamäti národného spoločenstva a vystupoval v skúmaných učebnicových naratívoch v úlohe zakladateľa, zjednotiteľa, obrancu národa a bojovníka za národnú suverenitu. Príbehy o ňom však súčasne prispievali aj ku vyhradzeniu sa voči *tým druhým*. Naratívy o národných hrdinoch mnoho krát obsahujú motív

konfliktu. Svätopluk bol konštantne zobrazovaný v roli premožiteľa cudzích utláčateľov. V medzivojnovom období boli naratívy o Svätoplukovi spojené s vytváraním negatívneho obrazu Nemcov a Maďarov. V období počas druhej svetovej vojny boli zase do veľkej miery využité pri protičeských naratívoch. Takéto pripomínanie si minulosti niekedy môže viesť ku opätovnému oživovaniu konfliktov s *tými druhými*, najmä v prípadoch, ak o spoločnej minulosti neexistuje naratív zdieľaný všetkými komunitami, ktorých sa táto minulosť týka. Naratívy, ilustrácie i symboly môžu viesť k vylúčeniu niektorých skupín z procesu pripomínania si minulosti a tento prístup bol citeľný najmä vo vzťahu ku Nemcom, Maďarom a neskôr aj k Čechom, ktorí sa v rôznych obdobiach stávali *tými druhými*.

Slovenská spoločnosť prechádzala v dvadsiatom storočí dramatickými premenami zapríčinenými náhlymi zmenami politických režimov a periodicky opakovanými potrebami nanovo sa vyrovnávať s vlastnou minulosťou. Školské vyučovanie o národných dejinách a naratívy v učebniciach dejepisu boli po celé toto obdobie jedným z dôležitých médií pri formovaní kolektívnej identity a kolektívnej pamäti verejnosti. Takéto konštruovanie kolektívnej identity a pamäti zamerané na mladé generácie, t.j. vytváranie obrazov o sebe a o druhých projektované do minulosti súčasne plnilo dôležitú úlohu aj pri politickej a etnickej mobilizácii. Učebnice dejepisu a v nich obsiahnuté naratívy o národných dejinách a národných hrdinoch na jednej strane fungovali ako dôležitý zjednocujúci faktor, ktorý udržiaval spoločnosť pohromade a tvoril významné spojivo medzi komunitou a jednotlivcom. Na strane druhej však tieto učebnice dejepisu súčasne vstúpovали do príslušníkov mladých generácií pocit krivdy, strach z cudzieho, vytvárali predsudky o susedoch a prispievali k vzniku a rozvoju negatívnych stereotypov a predpojatých názorov o iných spoločenstvách.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Monografie a zborníky ako celok:

- APPLE, Michael, W. – CHRISTIAN-SMITH, Linda, K. (eds.). *The Politics of the Textbook*. New York, London: Routledge, 1991.
- BENEŠ, Edvard. *Bohemia: A Case for Independence*. London: Allen & Unwin, 1917.
- BOBÁK, Ján. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Martin: Matica slovenská, 2000.
- ČULEN, Konštantín. *Po Svätoplukovi druhá naša hlava. Život Dr. Jozefa Tisu*. Cleveland: Prvá katolícka slovenská jednota, 1947.
- DEKAN, Ján. *Začiatky slovenských dejín a ríša Veľkomoravská*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951.
- ĎURKOVSKÁ, Mária – HREHOR, Henrich. *Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918 – 1948. Dokumenty*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2014.
- ERIKSONAS, Linas. *National Heroes and National Identities*. Brusel: Peter Lang, 2004.
- FINDOR, Andrej. *Začiatky národných dejín*. Bratislava: Kalligram, 2012.
- GABZDILOVÁ, Soňa. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*. Košice: UPJŠ, 2014, s. 16.
- GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária et al. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2016.
- HALBWACHS, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

- HOMZA, Martin (ed.). Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín Svätoplukovskej legendy. Bratislava: Post Scriptum, 2013.
- HUDEK, Adam. Najpolitickjšia veda. Bratislava: HÚ SAV, 2010.
- JOHNSON, Owen V. Slovakia 1918 – 1938: education and the making of a nation. New York: Columbia University Press, 1985.
- KOLEJKA, Josef. Cyrilometodská tradícia v druhej polovici 19. storočia. In BÖHM, Jaroslav. Veľká Morava. Tisícročná tradícia štátu a kultúry. Praha : Nakladateľstvo Československej akadémie vied, 1963.
- KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010.
- KRAGH, Helge. *An Introduction to the Historiography of Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- KROFTA, Kamil. *O úkolech slovenskej historiografie*. Bratislava: Academie, 1925.
- KUČERA, Matúš. *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Martin: Osveta, 1986.
- LAJTAI, László. „Magyar nemzet vagyok“ – Az első magyar nyelvű és hazai tárgyú történelemtankönyvek nemzetdiskurzusa. Budapest: Argumentum, 2013.
- LeVINE, R. A. – CAMPBELL, D. T. *Ethnocentrism: Theories and conflict, ethnic attitudes and group behaviour*. New York: Wiley, 1972.
- MARKS, Igor – LAJČIN, Daniel. *Anton Štefánek a slovenské školstvo v medzivojnovom období – vybrané problémy*. Brno: Tribun EU, 2017.
- MATULA, Pavol. *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách (1918 – 1938)*. Bratislava: Goralinga, 2013.
- NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*. Praha: CEFRES, 1998.
- OTČENÁŠ, Michal. *Dejiny slovenskej historiografie v rokoch 1848 – 1893*. Prešov: FF PU, 2003.
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Schválená minulosť*. Košice: UPJŠ, 2010.
- PAVLÍK, Ondrej. *Vývin sovietskeho školstva a pedagogiky*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1945.
- Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1943*. Zostavila Redakčná komisia Ministerstva školstva a národnej osvety Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944.
- POLAKOVIČ, Štefan. *Národná a štátoobčianska výchova z hľadiska ideologického*. In *Národná a štátoobčianska výchova z hľadiska ideologického*. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1940.
- ŠKVARNA, Dušan – HUDEK, Adam. *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2014.
- TOKÁROVÁ, Zuzana. *Slovenský štát: Režim medzi teóriou a politickou praxou*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016.
- VAN YPERSELE, Laurence (ed.). *Héros et héroïsation. Questions d'Histoire Contemporaine*. Paris: Presses Universitaires de France, 2006.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- BAKKE, Elisabeth. *Čechoslovakizmus v školských učebniciach (1918 – 1938)*. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 233-253.
- BAKOŠ, Vladimír. *Two Concepts of Nation and Two Forms of Nationalism*. In PICHLER, Tibor – GAŠPARÍKOVÁ, Jana (eds.). *Language, Values and the Slovak Nation : Slovak Philosophical Studies I*. Washington: Paideia Press, 1994, s. 77-91.
- BARTL, Július. *Opäť o kráľovskom titule Svätopluka I*. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 2, s. 325-333.

- BERGER, Stefan. – LORENZ, Chris. National Narratives and their 'Others': Ethnicity, Class, religion and the Gendering of national histories. In *Storia della Storiografia*, 2006, roč. 50, s. 59-98.
- GRACOVÁ, Božena. Historické vedomí české studující mládeže a nejdůležitější postavy a vývojové etapy sousedních národů. Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 1999, s. 101-118.
- HOMZA, Martin. O královském titule Svätopluka I. In *Historický časopis*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 655-669.
- KALHOUS, David. Svatopluk I. – kníže nebo král? K otázce legitimizace velkomoravských knížat ve středověké i moderní historiografii. In *Historia Slavorum Occidentis*, Toruň: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2017, roč. 11, č. 2, s. 63-88.
- KÁZMEROVÁ, Ľubica. Spolok profesorov Slovákov v rokoch 1921 – 1941. In *Historický časopis*, 2008, roč. 56, č. 3, s. 461-476.
- KIČKOVÁ, Adriana - KISSOVÁ, Mária. Czechoslovak identity and history course books in the Czechoslovak Republic (1918-1939). In *History of education and children's literature*, 2015, roč. 10 č. 1, s. 235-249
- KUBIŠOVÁ, Zuzana. Kolektivní paměť a národní identity. In MASŁOWSKI, Nicolas. – ŠUBRT, Jiří. a kol. Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám. Praha: Karolinum, 2015.
- KURHAJCOVÁ, Alica. Historical Memory Research in Slovakia. In *Acta Poloniae Historica*, 2012, roč. 106, s. 77-98.
- LYSÝ, Miroslav. „I Svätopluk sa zaslúžil o slovenský štát.“ Používanie stredovekých symbolov v 20. a 21. storočí. In *Historický časopis*, 2015, roč. 63, č. 2, s. 333-345.
- MARSINA, Richard. Knieža či kráľ Svätopluk a slovenské dejiny. In *Historický zborník*, 2014, roč. 24, č. 1-2, s. 840-894.
- MIČKO, Peter - HEŠTEROVÁ, Zdenka. Špecifiká postavenia českých zamestnancov na Slovensku počas druhej svetovej vojny vo verejnom, štátnom a súkromnom sektore. *Acta Historica Neosoliensia*, 20, 2, 2017, s. 87-104.
- NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939-1945. In ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (eds.). Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB – Ústav vedy a výskumu, 2005, s. 74-88.
- OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Imagining the Other: Narratives on Germans and Hungarians in Interwar History Textbooks Published in Slovakia. In *Človek a spoločnosť*, 2017, roč. 20, č. 2, s. 1-14.
- PINTÉROVÁ, Beáta. Pohľady maďarskej historiografie na otázku príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny a na ich vzťahy k okoliu (od polovice 19. storočia do konca 20. storočia). In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 1, 2011, s. 73-109.
- PODOLAN, Peter. Svätopluk v slovenskej historiografii 19. storočia. In HOMZA, Martin et al. Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 407-521.
- POLLETTA, Francesca – JASPER, James. Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 2001, roč. 27, s. 283-305.
- REICHER, Steve. The Battle of Westminster: Developing the social identity model of crowd behavior in order to explain initiation and development of collective conflict. In *European Journal of Psychology*, 1996, roč. 26, s. 115-134.
- SCHWARTZ, Barry. Culture and Collective Memory: Two Comparative Perspectives. In HALL, John – GRINDSTAFF, Laura – LO, Ming-Cheng (eds.). *Handbook of Cultural Sociology*. London: Routledge, 2010, s. 619-629.

- STEINHÜBEL, Ján. Bol alebo nebol Svätopluk kráľom? Nápis na podstavci Svätoplukovej sochy. In *Historický časopis*, 2013, roč. 61, č. 4, s. 671-696.
- TAJFEL, Henry – TURNER, John. The social identity theory of intergroup conflict. In WORCHEL, Stephen – AUSTEN, W. (eds.). *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall, 1986, s. 7-24.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Panovník Svätopluk I. – knieža či kráľ? In *Studia Historica Tyrnaviensia*, 2011, roč. 11-12, s. 39-50.

Internetové zdroje:

- MICHELA, Miroslav. Strážcovia strateného času. Diskusia o dejinách a historici na Slovensku. Dostupné: http://www.shs.sav.sk/zjzd11/Michela-Diskusia_o_dejinach_a_historici_na_Slovensku.pdf

Analyzované učebnice dejepisu v chronologickom poradí podľa roku vydania:

- MERHOUT, Cyril – NĚMEC, Bohumil (eds.). *Národní čítanka*. Praha: Nakladatel B. Kočí, 1918.
- GEBAUEROVÁ, Marie – JIRÁK, Antonín – REITLER, Antonín. *Dějepis. Pro školy měšťanské. Díl 1. (Pro první třídu škol měšťanských. 5., podle nových osnov přepracované vydání)*. Praha: Komenium, 1919.
- KLÍMA, Stanislav. *Slovenská vlastiveda. (Zemepis a dejepis pre slovenské ľudové školy). Prednášky učiteľského naukobehu 21. júla – 2. augusta 1919. Vydal Pavel Gallo, šarišský školdozorca. Prešov: Kníhtlačiareň Arpad Kóscha v Prešove, 1919.*
- SOUKUP, A. *Dějepis pro školy měšťanské. Díl I.* Praha: Nakladatel B. Kočí, 1919.
- GEBAUEROVÁ, Marie, JIRÁK, Antonín, REITLER, Antonín. *Dějepis. Pro školy měšťanské. Díl 2. (Pro druhou třídu škol měšťanských)*. Praha: Komenium, 1920.
- HRNČÍŘ, František. *Dějepis národa československého*. Nymburk: Nákladem spisovatele, 1920.
- KLÍMA, Stanislav (ed.). *Čítanka pre slovenské školy meštianske. Diel I. Pre 1. a 2. triedu*. Praha: Slovenské oddelenie Ministerstva školstva a národnej osvety, 1920.
- KLÍMA, Stanislav (ed.). *Čítanka pre slovenské školy meštianske. Diel II. Pre 3. a 4. triedu*. Praha: Slovenské oddelenie Ministerstva školstva a národnej osvety, 1920.
- KLÍMA, Stanislav (ed.). *Čítanka pre slovenské školy meštianske. Diel III.* Praha: Štátne nakladateľstvo, 1921.
- KOREŇ, Jozef. *Dejiny československého národa. Dejepis pre V. a VI. triedu slov. ľud. škôl (a pre opakovacie školy)*. Prešov: Nákladem Štehrvho kníhkupectva, 1921.
- PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé. Pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha: Historický klub, 1921.
- HLAVINKA, Karol. *Stručné dejiny národa československého pre nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Košice: Tlačou Slovenskej kníhtlačiarne, 1922.
- HORČIČKA, Josef – NEŠPOR, J. *Dejepis pre slovenské občianske školy. Poslovenčil Kornel Rapoš*. Praha: Česká grafická únia uč. spolku, 1922.
- KADLEČÍK, Gustáv. *Dejepis pre V. a VI. ročník škôl ľudových. Liptovský Sv. Mikuláš: Kníhkupecký a vydavateľský úč. Spolok Transcius, 1924.*
- KRATOCHVÍL, Rudolf. *Prehľady z dejepisu*. Prešov: Štehrvho kníhkupectvo a nakladateľstvo, 1924.
- HORČIČKA, Josef – LEDR, J. *Vlast. Dějepisná čítanka pro československé školy a rodiny*. Praha: Nakladatelství J. OTTO, S. R. O., 1925.

- VLACH, Jaroslav. Dejepis všeobecný pre nižšie triedy stredných škôl. Diel II. Dejiny stredoveku a novoveku po Vestfálsky mier. Štvrté, zmenené a novo prispôsobené vydanie. Upravil Ján V. Krecar. Poslovenčil Ján Vančík. Praha: Nakladateľstvo J. Otto, 1925.
- KRIEBEL, Otakar. Jednotné osnování učiva na škole mešťanské podle zásad činné školy. Praha: Státní nakladatelství, 1926.
- DEJMEK, P. – KRATOCHVÍL, Rudolf – ŠIMKO, Miroslav. Po stopách ľudstva. Dejepis pre 6.-8. školský rok ľudových škôl slovenských. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1927.
- MERHOUT, Cyril. Dejepis pre ľudové školy slovenské. Poslovenčil Martin Ježo. Prešov: Štehrvo kníhkupectvo a nakladateľstvo, 1928.
- HRNČÍŘ, František. Dějepis národa československého. Pro školy i rodiny. Nymburk: Nakladatel Svatopluk Hrnčíř, kníhkupec, 1929.
- PEŠEK, Jozef. Učebnica dejepisu pre nižšie triedy stredných škôl. I. Povesti a obrazy z dejín národa československého pre prvú triedu stredných škôl. Praha: Profesorské nakladateľstvo a kníhkupectvo, 1932.
- REITLER, Antonín - TOUC, J. S. Dejepis pre meštianske školy. Diel I. 3. vydanie. Pre slovenské školy upravil Karol Kolman. Praha: Komenium, 1933.
- PEŠEK Jozef. Učebnica dejepisu pre nižšie triedy stredných škôl. IV. Obrazy z dejín novovekých od r. 1789 po naše dni. Náčrt československých dejín. Pre štvrtú triedu. Pre slovenské stredné školy upravil Ľudovít Žibrita. Praha: Profesorské nakladateľstvo a kníhkupectvo, 1933.
- PEŠEK Jozef. Učebnica dejepisu pre nižšie triedy stredných škôl. II. Obrazy z dejín starovekých a stredovekých do začiatku storočia XIV. Pre druhú triedu stredných škôl. Pre slovenské školy upravil Ľudovít Žibrita. Praha: Profesorské nakladateľstvo a kníhkupectvo, 1934.
- DOLENSKÝ, Josef. Branný dějepis. Sbíрка školských příruček. Svazek 6. Třebechovice: Nakladatel školských příruček Antonín Dědourek, 1936.
- PAUR, Jaroslav. Cesta. Učebnica dejepisu pre meštianske školy. Diel II. (Pre druhú triedu). Upravil Miroslav Šimko. Praha: Štátne nakladateľstvo, 1936.
- KRATOCHVÍL, Rudolf. Kniha reálií pre VI. – VIII. postupný ročník slovenských ľudových škôl. A. Časť zemepisná a dejepisná. Praha; Prešov: Československá grafická unie, 1937.
- KRIEBEL. Jak učíme na škole obecné v duchu nových učebných osnov. Praha: Československá grafická unie, 1937.
- ZÍTKO, J. Dějepis naší vlasti v přehledných partiích. Maturitní a metodická příručka. Třebechovice: Nakladatelství Ant. Dědourek, 1937.
- HORČÍČKA, J. – LEDR, J. Dejepis pre meštianske školy. Diel štvrtý. Praha; Prešov: Československá grafická únia, 1938.
- KRIEBEL, O. Jak učíme na škole mešťanské v duchu nových učebních osnov. Díl 1. 2. vydání. Praha: Státní nakladatelství, 1938.
- PEKAŘ, Josef – KLIK, Josef – CHORVÁT, Cyril. Dejiny československé pre najvyššiu triedu stredných škôl. Praha : Historický klub, 1938.
- HRUŠOVSKÝ, František. Slovenské dejiny. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1939.
- HRUŠOVSKÝ, František. Dunaj. Diel I. Dejepis pre šiesty postupný ročník slovenských ľudových škôl. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1939.
- HRUŠOVSKÝ, František. Dunaj. Dejepis pre 7. ročník slovenských ľudových škôl. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1940.
- HRUŠOVSKÝ, František. Dunaj. Dejepis pre 8. ročník slovenských ľudových škôl. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. Slovenské dejiny. Učebnica pre IV. triedu slovenských stredných škôl. Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1940.

HRUŠOVSKÝ, František. Dunaj. Dejepis pre 7. ročník slovenských ľudových škôl. 2. vydanie, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1942.

V tejto práci autorka prezentuje výlučne svoje názory, ktoré nie je možné považovať za oficiálne stanovisko Európskej komisie.

Počet slov: 9653

Počet znakov vrátane medzier: 71 573